

**UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAŞI
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII FILOLOGICE**

**Motivul „istoriei ca apocalipsă” în dramaturgia germană a secolului XX:
Die letzten Tage der Menschheit de Karl Kraus, *Germania Tod in Berlin* de
Heiner Müller și *Die Physiker* de Friedrich Dürrenmatt**

Rezumatul tezei de doctorat

Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Corbea-Hoișie Andrei

Doctorandă:
Tvardochnib E. Mădălina

UNIVERSITATEA "ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Şcoala Doctorală de Studii Filologice

ANUNȚ

La data de 19.09.2022, ora 12, în sala Amf. III.12 doamna Tvardochlib Mădălina va susține, în ședință publică, teza de doctorat cu titlul “Motivul „istoriei ca apocalipsă“ în dramaturgia germană a secolului al XX-lea: *Die letzten Tage der Menschheit* de Karl Kraus, *Germania Todin Berlin* de Heiner Müller und *Die Physiker* de Friedrich Dürrenmatt”, în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul Filologie.

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte

prof. univ. dr. Eugen Munteanu

Conducător de doctorat

Prof. univ. dr. Andrei Corbea-Hoīsie

Referenți

Prof. univ. dr. Wolfgang Müller-Funk

Prof. univ. dr. Eleonora Ringler-Pascu

Conf. univ. dr. Cristina Spinei

Vă invităm să participați la ședința de susținere a tezei.
Teza poate fi consultată la Biblioteca Facultății de Litere

Inhaltsverzeichnis

<i>Einleitung</i>	1
Kapitel I: Das Motiv „Geschichte als Apokalypse“	5
Theoretischer Rahmen der Geschichte der Apokalypse in der Literatur	6
Die biblische Apokalypse	9
Die Geschichte und Entwicklung der Apokalypse	14
Die moderne Apokalypse.....	18
Kapitel II: Die letzten Tage der Menschheit von Karl Kraus	21
Die fröhliche Apokalypse Wiens	22
Phrase und Klischee als die Grundlagen eines Jahrhunderts	27
Ordnung im Chaos	35
Die Monarchie und die Regierung.....	41
Das Großbürgertum	49
Die ‘neue’ Wissenschaft und die intellektuelle Elite.....	55
Das Volk	58
Die Presse.....	63
Das Militär und die Justiz	69
Das Epilog oder Die Sprache als Mittel der Enthüllung: Hypokrisie und Ideologie.....	75
Exkurs: Über die Unmöglichkeit <i>Die letzten Tage der Menschheit</i> zu inszenieren	80
Kapitel III: Germania Tod in Berlin von Heiner Müller	89
Textübergreifende Motive und Topoi: die Beziehung Geschichte-Krise-Utopie.....	90
<i>Die Schlacht</i>	97
<i>Germania Tod in Berlin</i> : Gespenster der Vergangenheit und die Utopie des Sozialismus...100	
§ DIE STRASSE 1	104
§ DIE STRASSE 2	105
§ BRANDENBURGISCHES KONZERT 1	106
§ BRANDENBURGISCHES KONZERT 2	108
§ HOMMAGE À STALIN 1.....	109
§ HOMMAGE À STALIN 2.....	111
§ DIE HEILIGE FAMILIE	114
§ DAS ARBEITERDENKMAL	116
§ DIE BRÜDER 1	118
§ DIE BRÜDER 2	119
§ NACHTSTÜCK	122
§ TOD IN BERLIN 1	123
§ TOD IN BERLIN 2	124
<i>Germania 3 Gespenster am Toten Mann</i>	128

Die Entzauberung Germania: die Apokalypse der deutschen Identitätskonstellation	131
Kapitel IV: Die Physiker von Friedrich Dürrenmatt.....	134
Die technologische Rache: Dürrenmatts <i>Dialektik der Aufklärung</i>	135
Die Verantwortungs- und Atomproblematik im deutschsprachigen Raum (1945-1965).....	137
Die Geschichtsauffassung in Friedrich Dürrenmatts literarischen Werk und Malerei: Theoretische Begrenzungen.....	145
Kerngedanken der Verantwortungsproblematik in Dürrenmatts Rezension von Robert Jungks <i>Heller als tausend Sonnen</i>	150
Tragödie und Helden in <i>Die Physiker</i>	154
Schlussfolgerungen: Apokalypse und Politik	167
Kapitel V: Apokalyptische Hermeneutik historischer Wendepunkte im 20. Jahrhundert.....	171
Apokalyptisch-geschichtliche Metaerzählungen	172
Literaturverzeichnis	182
Anhang I.....	193
Anhang II	195

Actul povestirii este o constantă antropologică a umanității care ia forme specifice fiecărei culturi. Una din primele forme de narațiune se referă la început și sfârșit, înțeles nu doar ca simple coordonate temporale, ci mai ales ca niște categorii ordonatoare fundamentale, ce contribuie la structurarea experiențelor complexe. Orizontul temporar al umanității se întinde între geneză și apocalipsă, iar percepția acestora se modifică în decursul istoriei, primind astăzi o coloratură specifică fiecărei epoci. În spațiul cultural european, Scriptura a furnizat modelul narrativ fundamental pentru prelucrarea literară a momentelor de criză, care a făcut adesea uz de teme și motive preluate din discursul apocaliptic. Din perspectiva iudeo-creștină, istoria nu are nicio însemnatate, fiind înțeleasă în mod linear. În timpul Iluminismului, istoria este văzută ca un proces continuu, preluându-se astfel modelul creștin al *Istoriei Mântuirii*, dar acest proces este privit de această dată din perspectiva comunității. După Schopenhauer există o tendință tot mai puternică spre o schimbare de paradigmă, o îndepărțare față de teoriile propuse de Leibnitz, Kant și Hegel, ce interpretau toate catastrofele drept un semn al unei instanțe superioare. Secularizarea și neîncrederea în raționalism de la începutul secolului XX au mutat accentul de pe colectiv pe individual, ceea ce a determinat ca istoria să nu mai poată fi înțeleasă ca un proces rațional continuu. Imediat ce se pierde sensul unui scop comun, individul își caută un nou sens și o nouă interpretare a istoriei. Istoria nu mai este văzută ca un sir de evenimente, ce vor conduce la o eră mai bună, ci ca o influență externă, nefastă, care stânjenesc viața individului. Individii nu mai sunt actori ai istoriei, care se sacrifică în numele progresului, ci devin ei însăși victime ale istoriei. Secolul al XX-lea, epoca marilor crize istorice, a provocat un răspuns literar divers, conturat parțial după model apocaliptic. Narațiunile apocaliptice moderne se disting în mod fundamental de cele clasice, căci nu mai vizează un punct pozitiv de turnură, ci sfârșitul civilizației. Deși apocalipsele moderne sunt eterogene, multitudinea acestor reprezentări literare din secolul al XX-lea își poate găsi numitorul comun în motivul „istoriei ca apocalipsă”. Acest cadru teoretic a fost abordat în primul capitol al tezei, care stabilește perspectiva din care vor fi analizate cele trei piese de teatru, „Ultimele zile ale umanității” de Karl Kraus, „Germania Moarte la Berlin” de Heiner Müller și „Fizicienii” de Friedrich Dürrenmatt, considerate a fi exemplare pentru receptarea istoriei în cheie apocaliptică în secolul trecut. Fiecare dintre cele trei a fost aleasă pentru că reprezintă un moment semnificativ în acest lanț cauzal. Propunem termenul de „catastrofă primordială” (*Urkatastrophe*) pentru Primul Război Mondial, întrucât acesta a determinat evenimentele politice și militare ulterioare. Scopul lucrării este de a evidenția evoluția ideologică din secolul al XX-lea și de a elabora etapele dezvoltării sale. Ca atare, Karl Kraus

nu se află doar la început din punct de vedere cronologic, fiindcă tendințele pe care acesta le-a criticat și analizat au dat tonul pentru toate evoluțiile viitoare.

Karl Kraus nu a fost singurul din generația sa care a respins spiritul epocii și care a formulat în operele sale o perspectivă apocaliptică a societății, dar a fost figura care a așezat în miezul scrierilor sale *sentimentul de a trăi sfârșitul*. Eseurile lui Kraus din perioada antebelică pot fi citite ca profeții care-și vor găsi confirmarea în timpul războiului. În prima parte a capitolului, am analizat relația pe care Kraus a avut-o cu presa pe baza articolelor publicate în revista sa, *Die Fackel*. Aceste articole reprezintă cea mai importantă colecție de documente pe care autorul a folosit-o în concepția monumentalei sale piese de teatru. Opiniile critice exprimate înaintea Primului Război Mondial reprezintă fundamentalul pe care satiristul își intemeiază viziunea. În „Ultimele zile ale umanității” autorul doar își reiterează convingerea că jurnaliștii și fățărnicia presei sunt sursa fundamentală a răului. Aceștia sunt portretizați drept forță disruptivă din interiorul societății austriece, reprezentând catalizatorul care împinge spre apocalipsa civilizației. Pentru a oferi o perspectivă asupra modului în care materialul din articolele și eseurile publicate în *Die Fackel* au fost integrate în piesa de teatru, am ales o abordare tematică în a doua parte a capitolului, concentrându-mă asupra modului în care sunt descrise diferite categorii sociale precum monarhia, burghezia, poporul, aparatul militar, elita intelectuală și presa. Astfel, am oferit exemple concrete pentru modul în care scriitorul folosește limba pentru a demasca societatea vieneză. Tipul acesta de analiză a presupus însă unele dificultăți hermeneutice rezultate din natura aparent haotică a piesei de teatru, dar și a volumului imens de material — peste 200 de scene, însumând aproape 700 de pagini. Literatura secundară nu a întreprins până acum o astfel analiză textuală tradițională, piesa de teatru nefiind discutată niciodată detaliat, ci doar global sau din perspectiva unor elemente precum relația dintre optimist și sceptic. Tocmai această preocupare intensivă cu materialul aduce un element important de noutate. Pe de o parte, urmăresc foarte precis filiația unor idei din *Die Fackel* ce au fost transpusă apoi în „Ultimele zile ale umanității”, iar pe de altă parte evidențiez punctele de convergență, argumentând că dezordinea piesei este una doar aparentă.

În al treilea capitol al lucrării m-am concentrat pe opera lui Heiner Müller, care ilustrează consecințele fatale ale unei identități naționale modelate de șovinism. Relevanța operei sale pentru studiul abordărilor apocaliptice din literatura secolului XX este motivată de obsesia sa pentru istorie și efectele traumatice ale acesteia asupra individului. Scriurile sale problematizează o gamă largă de subiecte, iar procesul său de creație, bazat în mare măsură pe intertextualitate, reunește teme și evenimente între care, la prima vedere, există puține legături. Această trăsătură fundamentală a scrierilor sale creează noi perspective asupra istoriei

germane, dezvăluind legăturile dintre Primul Război Mondial drept catastrofă primordială a secolului XX, mișcările de masă, isteria, identitatea germană și abordarea critică a pozitivismului și a tehnologiei. Preocuparea principală a textelor sale este reexaminarea istoriei, politicii și a individului. Totodată, autorul tematizează experiențele traumatice ale fascismului și dictaturii, ale trădării și morții, ale utopiei și eșecului. Acest lucru dă naștere la trei complexe tematice care sunt revizuite în mod repetat în opera sa non-lineară și circulară: Revoluția și costurile sale, construcția socialistă a RDG și Germania. Firul comun al operei sale, de la prima până la ultima piesă, în special în ceea ce privește piesele din constelația tematică Germania, este obsesia sa pentru istoria țării sale.

Cea mai complexă dintre cele trei piese de teatru din complexul tematic Germania este „Germania Moarte la Berlin”, deoarece conține o portretizare simbolică a unor momente importante din istoria germană, de la perioada timpurie până la fondarea RDG. În ciuda eterogenității textului, o examinare atentă a materialului relevă faptul că atât RDG, cât și mișcarea sindicală și membrii acesteia ocupă un loc central. Deși „Germania Moarte la Berlin” a fost receptată ca fiind fidelă partidului (în RFG), precum și ca o încercare de a exporta ideea de revoluție (în RDG), perspectiva din care a fost scrisă piesa nu este deloc una marxistă clasică, deoarece metanarațiunea nu descrie o luptă de clasă, ci continuarea caracteristicilor culturii germane percepute ca fiind distructive. Soarta comunismului german este prezentată prin recontextualizarea RDG într-un dialog dialectic între momente cronologice mai vechi și mai noi din istoria Germaniei. Procesarea traumelor istoriei prusaco-germane produce perechea de opozиї RFG-RDG, care ilustrează cele două căi posibile ale Germaniei după cel de-al Doilea Război Mondial. Examinarea cauzelor fascismului este, în același timp, o critică a istoriei occidentale eșuate. Figura alegorică *Germania*, care întruchipează poporul german, și moartea ei în capitala divizată a națiunii, un loc simbolic, pot fi interpretate ca un semn al eșecului moral.

Dezvoltarea armelor nucleare după catastrofa celui de-al Doilea Război Mondial a declanșat un răspuns literar divers, ce constituie tema penultimului capitol. Analiza operei lui Friedrich Dürrenmatt se bazează pe analiza imaginariului său, care se manifestă atât în scierile sale, cât și în pictură. Autorul elvețian și-a rescris și revizuit majoritatea operelor sale de-a lungul întregii vieți, astfel încât poate fi ușor de urmărit o preocupare continuă pentru aceleasi teme și motive. Acest lucru este valabil nu numai pentru textele sale, ci și pentru picturile sale, iar utilizarea acelorași teme în ambele mijloace de exprimare confirmă legătura strânsă dintre opera sa literară și pictura sa, face obiectul analizei din prima parte a capitolului. Tema piesei - responsabilitatea etică și socială a omului de știință - rămâne relevantă chiar și după încheierea

Războiului Rece: Dürrenmatt ilustrează starea individului în lumea modernă. În cazul unei piese atât de citite și analizate, ar fi de prisos să întreprindem o analiză exhaustivă, rezumându-mă aşadar în cea de-a doua parte a capitolului doar la momente cheie pentru receptarea piesei de teatru în cheie apocaliptică. În opera lui Dürrenmatt, drama aristotelică eșuează și se parodiază pe ea însăși, deoarece încercarea lui Möbius de a atinge libertatea se termină în mod tragicomic. Scena aristotelică este expusă în mod sistematic ca o iluzie printr-o scenă de auto-realizare extremă. Diagnosticul vremurilor lui Friedrich Dürrenmatt, dezvoltat cu ajutorul tragicomediei, se pretează la descrierea răului modern, caracterizat de anonimat și birocrație. În ceea ce privește perspectiva de înțelegere a istoriei propusă de Dürrenmatt, dezvoltarea bombei atomice apare ca fiind „cea mai rea turnură posibilă” a celui de-al Doilea Război Mondial. În consecință, bomba atomică devine un simbol al autodistrugerii iminentă a umanității, o întruchipare a grotescului, o culme a crimei industriale în masă. Acest lucru marchează o schimbare fundamentală în modul în care privim relația dintre acțiunile individuale, consecințele acestora și cursul istoriei. Această tradiție de gândire nu numai că încearcă să facă inteligibilă experiența incomprehensibilă a morții organizate, ci și să evidențieze continuitatea dintre cel de-al Doilea Război Mondial și Războiul Rece. În decursul secolului XX, războaiele Occidentului pot fi văzute tot mai clar ca juxtapuneri imaginare.

Narațiunile apocaliptice au o tradiție îndelungată în cultura europeană ca meta-narațiuni pentru a procesa și a face față momentelor de criză. În abordarea situațiilor de criză, tiparul interpretativ pe care cultura europeană îl folosește pentru a înțelege momentele de ruptură profundă este cel apocaliptic. Căci, în ciuda pluralității temelor abordate în toate cele trei piese, de la critica presei la război, de la socialism la tehnologie, aspectul fundamental este acela al relației dintre ideologie și putere. Aceasta nu este doar ceea ce permite și justifică comparația celor trei piese, ci și numitorul comun al secolului trecut și aspectul dominant sub care se desfășoară examinarea critică a filosofiei europene și occidentale a istoriei. Cele trei piese, asemeni tuturor textelor apocaliptice, abordează atât sfârșitul, cât și viitorul în același timp și reprezentă trei încercări de a accepta cursul istoriei europene pe baza unor situații de criză formative. Cu toate acestea, poate fi detectat un aspect utopic imanent, care subliniază lupta pentru o stare idealizată diferită. Termenul de „utopocaliptic” este o reprezentare adekvată a sensului general al celor trei piese, care, pe de o parte, descriu anihilarea sistemului lor ideologic și, pe de altă parte, exprimă speranța autorilor că răul, deși mari, nu e ireversibil. Niciuna dintre lucrări nu încearcă să ofere un răspuns, ci doar indică tendințele catastrofice, ce culmină în apocalipsa sistemului cultural și politic european.

Bibliografie consultată

Literatură primară

- Brecht, Bertold: *Leben des Galilei*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2001.
- Daniel Keel (Hrsg.): *Werkausgabe*. Diogenes Verlag, Zürich, 1980
- Dürrenmatt, Friedrich: *Albert Einstein*. Diogenes Verlag, Zürich, 1979.
- Dürrenmatt, Friedrich: *Der Meteor*. Arche Verlag, Zürich, 1966.
- Dürrenmatt, Friedrich: *Die Physiker*. Diogenes Verlag, Zürich, 1998.
- Dürrenmatt, Friedrich: *Gesammelte Werke in sieben Bänden*. Diogenes Verlag, Zürich, 1996.
- Dürrenmatt, Friedrich: *Porträt eines Planeten*. Diogenes Verlag, Zürich, 1998.
- Jahnn, Hans Henny: "Der staubige Regenbogen" in *Dramen II*. Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg, 1993.
- Jungk, Robert: *Mai strălucitor decît o mie de sori*. Politică Verlag, Bucureşti, 1965.
- Kipphardt, Heinar, Naumann, Uwe (Hrsg.): *In der Sache J. Robert Oppenheimer. Ein Stück und seine Geschichte*. Rowohlt Verlag, Reinbek bei Hamburg, 1989.
- Kraus, Karl: *Die letzten Tage der Menschheit. Bühnenfassung des Autors*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2017.
- Kraus, Karl: *Die letzten Tage der Menschheit. Tragödie in fünf Akten mit Vorspiel und Epilog*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2016.
- Müller, Heiner, Hörnigk, Frank (Hrsg.): *Werke*. 12 Bände, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, Berlin, 1998-2011.
- Müller, Heiner, Raddatz, Frank M.: *Jenseits der Nation*. Rotbuch Verlag, Berlin, 1991.
- Müller, Heiner: *Germania 3 Gespenster am toten Mann*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2002.
- Müller, Heiner: *Germania Tod in Berlin*. Rotbuch Verlag, Berlin, 1977.
- Müller, Heiner: *Gesammelte Irrtümer. Interviews und Gespräche*. Band 1-3, Verlag der Autoren, Frankfurt am Main, 1986.
- Müller, Heiner: *Krieg ohne Schlacht. Leben in zwei Diktaturen*. Kiepenheuer&Witsch Verlag, Köln, 1992.
- Zuckmayer, Karl: *Das kalte Licht*. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 2003.

Literatură secundară

- Abeles Iggers, Wilma: *Karl Kraus: A Viennese Critic of the Twentieth Century*. Martinus Nijhoff Verlag, Hague, 1967.
- Anders, Günther: *Die atomare Drohung*. C.H.Beck Verlag, München, 1980.
- Aristoteles: *Poetik*. Übersetzung Manfred Fuhrmann, Reclam Verlag, Stuttgart, 1984.
- Arendt, Hannah: *Originile totalitarismului*. 3. Ausgabe, Übersetzung Ion Dur, Mircea Ivănescu, Humanitas, București, 2014.
- Arnold, Armin (Hrsg.): *Interpretationen zu Friedrich Dürrenmatt*. Ernst Klett Verlag, Stuttgart, 1982.
- Arnold, Armin: *Friedrich Dürrenmatt*. Colloquium Verlag, Berlin, 1969.
- Arntzen, Helmut: *Karl Kraus: Beiträge 1980-2010*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New Zork, Oxford, Wien, 2011.
- Babka, Anna, Bidwell-Steiner, Marlen, Müller-Funk, Wolfgang (Hrsg.): *Narrative im Bruch. Theoretische Positionen und Anwendungen*. V&R Verlag, Göttingen, 2016.
- Banki, Luisa: *Post-Katastrophische Poetik: zu W.G. Sebald und Walter Benjamin*. Wilhelm Fink Verlag, München, 2016.
- Bänziger, Hans: *Frisch und Dürrenmatt*. 2. Auflage, Francke Verlag, Bern und München, 1962.
- Barnett, David: *Literature versus Theatre: Textual problems and theatrical realization in the later plays of Heiner Müller*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New Zork, Oxford, Wien, 1998.
- Beutin, Wolfgang: *Karl Kraus oder Die Verteidigung der Menschheit*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New Zork, Oxford, Wien, 2012.
- Bihl, Wolfdieter: *Der Erste Weltkrieg 1914-1918*. Böhlau Verlag, Wien, Köln, Weimar, 2010.
- Bloch, Ernst: *Geist der Utopie*. Duncker & Humblot Verlag, München und Leipzig, 1918.
- Blumenberg, Hans: *Lebzeit und Weltzeit*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1986.
- Bodenheimer, Alfred, Breysach, Barbara (Hrsg.): *Abschied von Europa: Jüdisches Schreiben zwischen 1930 und 1950*. Edition Text + Kritik im Boorberg-Verlag, München, 2011.
- Bohn, Volker: *Satire und Kritik: Über Karl Kraus*. Athenaion Verlag, Frankfurt am Main, 1974.

- Briese, Olaf, Faber, Richard, Podewski, Madleen (Hrsg.): *Aktualität des Apokalyptischen: Zwischen Kulturkritik und Kulturversprechen*. Königshausen & Neumann, Würzburg, 2015.
- Brock-Sulzer, Elisabeth: *Friedrich Dürrenmatt: Stationen seines Werkes*. Arche Verlag, Zürich, 1973.
- Buck, Theo, Valentin Jean-Marie (Hrsg.): *Heiner Müller-Rückblicke, Perspektiven*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New Zork, Oxford, Wien, 1995.
- Buck, Theo: *Vorschein der Apokalypse: Das Thema des Ersten Weltkriegs bei Georg Trakl, Robert Musil und Karl Kraus*. Stauffenburg Verlag, Tübingen, 2001.
- Burkard, Philipp: *Dürrenmatts "Stoffe": Zur literarischen Transformation der Erkenntnistheorien Kants und Vaihingers im Spätwerk*. Francke Verlag, Tübingen und Basel, 2004.
- Büscher, Nick: *Apokalypse als Utopie: Anthropofugalität in der österreichischen Nachkriegsliteratur*. Königshausen & Neumann Verlag, Würzburg, 2014.
- Carr, Gilbert J., Timms, Edward (Hrsg.): *Karl Kraus und Die Fackel: Aufsätze zur Rezeptionsgeschichte*. Iudicium Verlag, München, 2001.
- Csáky Moritz: *Das Gedächtnis der Städte: kulturelle Verflechtungen - Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa*. Böhlau Verlag, Wien, 2010.
- Dawidowicz, Andreas: *Die metaphorische Krankheit als Gesellschaftskritik in den Werken von Franz Kafka, Friedrich Dürrenmatt und Thomas Bernhard*. Lit Verlag, Münster, 2013.
- Djassemey, Irina: *Der "Productivgehalt kritischer Zerstörerarbeit": Kulturkritik bei Karl Kraus und Theodor W. Adorno*. Königshausen & Neumann, Würzburg, 2002.
- Djassemey, Irina: *Die verfolgende Unschuld: Zur Geschichte des autoritären Charakters in der Darstellung von Karl Kraus*. Böhlau Verlag, Wien, Köln, Weimar, 2011.
- Domdey, Horst: *Produktivkraft Tod: Das Drama Heiner Müllers*. Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1998.
- Durzak, Manfred: *Dürrenmatt, Frisch, Weiss: Deutsches Drama der Gegenwart zwischen Kritik und Utopie*. Reclam Verlag, Stuttgart, 1972.
- Eke, Norbert Otto, *Heiner Müller: Apokalypse und Utopie*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn, 1989.
- Eke, Norbert Otto: *Heiner Müller*. Reclam Verlag, Stuttgart, 1999.
- Emter, Elisabeth: *Literatur und Quantentheorie. Die Rezeption der modernen Physik in Schriften zur Literatur und Philosophie deutschsprachiger Autoren (1925-1970)*. De Gruyter Verlag, Berlin und New York, 1995.

- Famula, Marta: *Fiktion und Erkenntnis: Dürrenmatts Ästhetik des “ethischen Trotzdem”*. Königshausen & Neumann, Würzburg, 2014.
- Field, Frank: *The Last Days of Mankind: Karl Kraus and his Vienna*. Macmillan Verlag, London, Melbourne, Toronto, 1967.
- Fischer, Gerhard (Hrsg.): *Heiner Müller: ConTEXTS and HISTORY*. Stauffenburg Verlag, Tübingen, 1995.
- Fischer, Michael: *Rauchen in der Pulverfabrik. Friedrich Dürrenmatts politisches Denken im Kalten Krieg*. Chronos Verlag, Zürich, 2021.
- Franke, William: *Dichtung und Apokalypse: Theologische Erschließungen der dichterischen Sprache*. Tyrolia Verlagsanstalt, Innsbruck, 2011.
- Friedrich, Udo, Hammer, Andreas, Witthöft, Christiane (Hrsg.): *Anfang und Ende. Formen narrativer Zeitmodellierung in der Vormoderne*. Akademie Verlag, Berlin, 2014.
- Ganter, Theresa M.: *Searching for a New German Identity: Heiner Müller and the Geschichtsdrama*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main [u.a.], 2008.
- Geißler, Rolf (Hrsg.): *Zur Interpretation des modernen Dramas: Brecht, Dürrenmatt, Frisch*. Moritz Diesterweg Verlag, Frankfurt am Main, Berlin und Bonn, 1970.
- Gerhards, Claudia: *Apokalypse und Moderne: Alfred Kubins >>Die andere Seite<< und Ernst Jüngers Frühwerk*. Königshausen & Neumann Verlag, Würzburg, 1999.
- Gerhart von Graevenitz [Hg.]: *Konzepte der Moderne*. Germanistische Symposien der DFG, Bd. XX. Stuttgart/Weimar 1999.
- Goltschnigg, Dietmar: *Karl Kraus im Urteil literarischer und publizistischer Kritik: Texte und Kontexte, Analysen und Kommentare*. Erich Schmidt Verlag, Berlin, 2015.
- Gór Szilvia: *Der Deutschlanddiskurs in den Dramen von Heiner Müller und Volker Braun*. Dissertation (unveröffentlicht) vorgelegt der Katholischen Péter-Pázmány-Universität, 2008.
- Grimm, Gunter E., Faulstich, Werner, Kuon, Peter (Hrsg.): *Apokalypse: Weltuntergangsvisionen in der Literatur des 20. Jahrhunderts*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1991.
- Hapkemyer, Andreas: *Höll’ und Teufel: Ein Motivkomplex im Werk Friedrich Dürrenmatts*. Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Innsbruck, 1998.
- Hecht, Werner (Hrsg.): *Brechts Leben des Galilei*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2001.
- Heeg, Günther, Girshausen, Theo (Hrsg.): *Theatrographie: Heiner Müllers Theater der Schrift*. Vorwerk 8 Verlag, Berlin, 2009.

- Hermand Jost, Fehervary, Helen (Hrsg.): *Mit den Toten reden: Fragen an Heiner Müller*. Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1999.
- Holzer, Anton, Kraus Karl: *Die letzten Tage der Menschheit: der Erste Weltkrieg in Bildern. Mit Texten von Karl Kraus*. Primus Verlag, Darmstadt, 2013.
- Horstmann, Ulrich: *Abschreckungskunst: Zur Ehrenrettung der apokalyptischen Phantasie*. Wilhelm Fink Verlag, Paderborn, 2012.
- Ilic Angela, Kührer-Wielach, Florian, Samide, Irena, Zigon, Tanja (Hrsg.): *Blick ins Ungewisse: Visionen und Utopien im Donau-Karpaten-Raum 1917 und danach*. Friedrich Pustet Verlag, Regensburg, 2019.
- Jacques Le Rider: *Karl Kraus. Phare et brûlot de la modernité viennoise*. Seuil Verlag, Paris, 2018.
- Jasper, David, Prickett, Stephen (Hrsg.): *The Bible and literature: A Reader*. Blackwell Verlag, Oxford, 1999.
- Jaspers, Karl: *Die Atombombe und die Zukunft des Menschen: politisches Bewußtsein in unserer Zeit*. Piper Verlag, München, 1983.
- Johnston, William M.: *Spiritul Vienei: O istorie intelectuala si sociala (1848-1938)*. Übersetzung Magda Teodorescu, Polirom Verlag, Iași, 2000.
- Juchler, Ingo, Lechner-Amante, Alexandra (Hrsg.): *Politische Bildung im Theater*. Springer Verlag, Wiesbaden, 2016.
- Kaiser, Gerhard (Hrsg.): *Poesie der Apokalypse*. Königshausen & Neumann, Würzburg, 1991.
- Kalb, Jonathan: *The theatre of Heiner Müller*. Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- Kapp, Gerhard P.: *Friedrich Dürrenmatt — Die Physiker, Grundlagen und Gedanken zum Verständnis des Dramas*. Diesterweg Verlag, Frankfurt, 1991.
- Kaszynski, Stefan H.; Scheichl, Sigurd P. (Hrsg.): *Karl Kraus: Ästhetik und Kritik. Beiträge des Kraus-Symposiums Poznan*. Edition Text + Kritik Verlag, München, 1989.
- Kawohl, Birgir: *Hommage à Siegfried: Heiner Müllers "Germania Tod in Berlin" und das "Nibelungenlied"*. Kletsmeier Verlag, Wetzlar, 1994.
- Keel, Daniel (Hrsg.): *Über Friedrich Dürrenmatt*. Diogenes Verlag, Zürich, 1998.
- Keller, Oskar: *Friedrich Dürrenmatt: Die Physiker*. Oldenbourg Verlag, München, 6. Auflage, 1988.
- Kiss, Endre: *Der Tod der k.u. k. Weltordnung*. Böhlau Verlag, Wien, Köln, Graz, 1986.
- Klussmann, Paul Gerhard, Mohr, Heinrich (Hrsg.): *Dialektik Des Anfangs: Spiele des Lachens, Literaturpolitik in Bibliotheken. Über Texte Von: Heiner Müller, Franz Fühmann, Stefan Heym*. Bouvier Verlag, Bonn, 1986.

- Knapp, Gerhard P., Labroisse, Gerd (Hrsg.): *Facetten: Studien zum 60. Geburtstag Friedrich Dürrenmatts*. Peter Lang Verlag, Bern, Frankfurt am Main, Las Vegas, 1981.
- Knapp, Gerhard: *Friedrich Dürrenmatt*. J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, 1980.
- Knopf, Jan: *Brecht Handbuch in fünf Bänden*. J.B. Metzler Verlag, Stuttgart und Weimar, 2001.
- Knopf, Jan: *Dramen des 20. Jahrhunderts*. Reclam Verlag, Stuttgart, 1996.
- Knopf, Jan: *Friedrich Dürrenmatt*. C. H. Beck Verlag, München, 1988.
- Knopf, Jan: *Interpretationen, Dramen des 20. Jahrhunderts*. Reclam Verlag. Stuttgart, 1996.
- Kohn, Caroline: *Karl Kraus*. J.B. Metzler Verlag, Stuttgart, 1966.
- Kouno, Eiji: *Die Performativität der Satire bei Karl Kraus*. Duncker & Humboldt Verlag, Berlin, 2015.
- Kraus, Karl: *Die Fackel*. Zweitausendeins Verlag, Frankfurt am Main, 1977.
- Kraus, Karl: *Dritte Walpurgisnacht*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1989.
- Kraus, Karl: *Untergang der Welt durch schwarze Magie*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1994.
- Langemeyer, Peter (Hrsg.): *Erläuterung und Dokumente: Bertold Brecht Leben des Galilei*. Reclam Verlag, Stuttgart, 2001.
- Le Rider, Jacques: *Europa Centrală sau paradoxul fragilității*. Übersetzung Izabella Badiu, Dana Chetrinescu, Ilinca Ilian, Polirom Verlag, 2001.
- Le Rider, Jacques: *Mitteleuropa*. Übersetzung Anca Opric, pref. Andrei Corbea, Polirom Verlag, 1997.
- Lehmann, Hans-Thies, Primavesi Patrick (Hrsg.): *Heiner Müller Handbuch*. J.B. Metzler Verlag, Stuttgart, 2003.
- Leigh, David: *Apocalyptic Patterns in Twentieth-Century Fiction*. University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, 2008.
- Liard, Veronique, George, Marion (Hrsg.): *Dürrenmatt und die Weltliteratur - Dürrenmatt in der Weltliteratur*. Martin Meidenbauer Verlag, München, 2011.
- Lorenz, Dagmar: *Wiener Moderne*. 2. Auflage, J.B. Metzler Verlag, Stuttgart, Weimar, 2007.
- Lörke, Tim, Walter-Jochum, Robert (Hrsg.): *Religion und Literatur im 20. und 21. Jahrhundert: Motive, Sprechweisen, Medien*. V & R Verlag, Göttingen, 2015.
- Lyotard, Jean-François: *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Übersetzung Geoff Bennington und Brian Massumi, Manchester University Press, Manchester, 1984.

- Maass, Max Peter: *Das Apokalyptische in der modernen Kunst*. Bruckmann Verlag, München, 1965.
- Mach, Ernst: *Beiträge zur Analyse der Empfindungen*. Verlag von Gustav Fischer, Jena, 1886.
- Magris, Claudio: *Der habsburgische Mythos in der modernen österreichischen Literatur*. Paul Zsolnay Verlag, Wien, 2000.
- Malpas, Simon: *Jean-François Lyotard*. Routledge Verlag, London, 2003.
- Malte Fischer, Jens: *Karl Kraus*. J.B. Metzler Verlag, Stuttgart, 1974.
- Maltzan, Carlotta von: *Zur Bedeutung von Geschichte, Sexualität und Tod im Werk Heiner Müllers*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New Zork, Oxford, Wien, 1988.
- Manojlovic Katharina, Putz Kerstin (Hrsg.): *Utopien und Apokalypsen. Die Erfindung der Zukunft in der Literatur*. Paul Zsolnay Verlag, Wien, 2020.
- Matzkowski, Bernd: *Erläuterungen zu Friedrich Dürrenmatt Die Physiker*. Bange Verlag, Hollfeld, 2008.
- Mautner, Franz H.: *Wort und Wesen: Kleinere Schriften zur Literatur und Sprache*. Insel Verlag, Frankfurt am Main, 1974.
- Meuser, Mirjam: *Schwarzer Karneval — Heiner Müllers Poetik des Grotesken*. DeGruyter Verlag, Berlin, Boston, 2019.
- Mieth, Corinna: *Das Utopische in Literatur und Philosophie: Zur Ästhetik Heiner Müllers und Alexander Kluges*. A. Francke Verlag, Tübingen, Basel, 2003.
- Mieth, Matias: *Die Masken des Erinnerns: Zur Ästhetisierung von Geschichte und Vorgeschichte der DDR bei Heiner Müller*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New Zork, Oxford, Wien, 1994.
- Mingels, Annette: *Dürrenmatt und Kierkegaard: Die Kategorie des Einzelnen als gemeinsame Denkform*. Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 2003.
- Moog-Grünwald, Maria, Oblejniczak Lobsien, Verena (Hrsg.): *Apokalypse: Der Anfang im Ende*. Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 2003.
- Moser, Andreas: *Utopiekonzept und Geschichtsauffassung im Werk Heiner Müllers*. Röhrig Universitätsverlag, St. Ingbert, 2014.
- Müller, Heiner: *Krieg ohne Schlacht: Leben in zwei Diktaturen*. Kiepenheuer & Witsch Verlag, Köln, 1992.
- Müller, Klaus-Detlef: *Bertold Brecht: Epoche-Werk-Wirkung*. C.H. Beck Verlag, München, 2009.

- Nautz, Jürgen P., Vahrenkamp, Richard (Hrsg.): *Die Wiener Jahrhundertwende: Einflüsse, Umwelt, Wirkungen*. Böhlau Verlag, Wien, 1996.
- Nautz, Jürgen, Vahrenkamp, Richardd (Hrsg.): *Die Wiener Jahrhundertwende*. Böhlau Verlag, Wien, Köln, Graz, 1993.
- Opitz, Michael, Hofmann, Michael (Hrsg.): *Metzler Lexikon DDR-Literatur: Autoren — Institutionen — Debatten*. J.B. Metzler Verlag, Stuttgart, Weimar, 2009.
- Patrick Hayden (Hrg.): *Hannah Arendt. Key Concepts*. 2. Ausgabe, Routledge, London und New York, 2014.
- Payrhuber, Franz-Josef (Hrsg.): *Friedrich Dürrenmatt Die Physiker*. Reclam Verlag, Stuttgart, 2017.
- Perloff, Marjorie: *Edge of irony: Modernism in the shadow of the Habsburg Empire*. Chicago University Press, Chicago, London, 2016.
- Peukert, Detlev: *The Weimar Republic. The Crisis of Classical Modernity*. Übersetzung Richard Deveson, Hill & Wang Verlag, New York, 1992.
- Podrez, Peter: *Der Sinn im Untergang: Filmische Apokalypsen als Krisentexte im atomaren und ökologischen Diskurs*. Ibidem Verlag, Stuttgart, 2011.
- Pollak, Michael: *Viena 1900: O identitate rănită*. Polirom Verlag, Iași, 1998.
- Poltermann, Andreas (Hg.): *Literaturkanon - Medienereignis - Kultureller Text : Formen Interkultureller Kommunikation Und Übersetzung*. Schmidt Verlag, Berlin, 1995.
- Profitlich, Ulrich: *Friedrich Dürrenmatt: Komödienbegriff und Komödienstruktur. Eine Einführung*. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1973.
- Raddatz, Frank-Michael: *Dämonen unterm Roten Stern: Zu Geschichtsphilosophie und Ästhetik Heiner Müllers*. J.B. Metzler Verlag, Stuttgart, 1991.
- Renner, Ursula, Schneider, Manfred (Hrsg.): *Häutung: Lesarten des Marsyas-Mythos*. Wilhelm Fink Verlag, München, 2006.
- Ritter, Alexander (Hrsg.): *Erläuterung und Dokumente. Friedrich Dürrenmatt Die Physiker*. Reclam Verlag, Stuttgart, 1991.
- Sander, Emil: *Gesellschaftliche Struktur und literarischer Ausdruck: Über "Die letzten Tage der Menschheit" von Karl Kraus*. Scriptor Verlag, Königstein, 1979.
- Sass, Maria, Sava, Doris (Hrsg.): *Interdisziplinäre, interkulturelle und interliterarische Erkundungen*. Peter Lang Verlag, Berlin u.a., 2022.
- Scheichl, Sigurd Paul, Timms Edward (Hrsg.): *Karl Kraus in neuer Sicht: Londoner Kraus-Symposium*. Edition Text + Kritik Verlag, München, 1986.

- Schmitt, Carl: *Theorie des Partisanen: Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*, Dunckel & Hümbot Verlag, Berlin, 1963.
- Schmitt, Rainer E.: *Geschichte und Mythisierung: Zu Heiner Müllers Deutschland-Dramatik*. Wissenschaftlicher Verlag, Berlin, 1999.
- Schneider, Manfred: *Die Angst und das Paradies des Nörglers: Versuch über Karl Kraus*. Syndikat Verlag, Frankfurt am Main, 1977.
- Schorske, Carl E.: *Viena fin-de-siècle: politică și cultură*. Übersetzung Claudia Ioana Doroholschi und Ioana Ploeșteanu, Polirom Verlag, Iași, 1998.
- Schulte, Christian, Mayer, Brigitte Maria (Hrsg.): *Der Text ist der Coyote: Heiner Müller Bestandsaufnahme*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2009.
- Schulz, Genia: *Heiner Müller*. J.B. Metzler, Stuttgart, 1980.
- Schütte, Uwe: *Heiner Müller*. Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 2010.
- Seed, David (Hrsg.): *Imagining Apocalypse: Studies in Cultural Crisis*. Macmillan Verlag, London und New York, 2000.
- Sorg, Reto, Würffel, Stefan Bodo (Hrsg.): *Utopie und Apokalypse in der Moderne*. Wilhelm Fink Verlag, München, 2010.
- Spengler Oswald: *Declinul Occidentului: schiță de morfologie a istoriei*. Übersetzung Ioan Lascu, Beladi Verlag, Craiova, 1996.
- Theodor Adorno, Walter Benjamin, Ernst Bloch, Bertolt Brecht, Georg Lukacs: *Aesthetics and Politics*. Verso Verlag, London, 1980.
- Thiel, Franziska: „*Der wahre Weltuntergang ist die Vernichtung des Geistes.“ Apokalyptisches Schreiben im Kontext der Weltkriege*. Erich Schmidt Verlag, Berlin, 2019.
- Timms, Edward, Robertson, Ritchie (Hrsg.): *Vienna 1900 - From Altenberg to Wittgenstein*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 1990.
- Timms, Edward: *Karl Kraus Apocalyptic Satirist: Culture and Catastrophe in Habsburg Vienna*. Yale University Press, New Haven, London, 1986.
- Timms, Edward: *Karl Kraus: die Krise der Nachkriegszeit und der Aufstieg des Hakenkreuzes*. Übersetzung Brigitte Stocker, Bibliothek der Provinz Verlag, Weitra, 2016.
- Ulrich Weber, Andreas Mauz, Martin Stingelin (Hrsg.): *Dürrenmatt-Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*. J.B. Metzler, Stuttgart, 2020.
- Ungureanu, Cornel, Babeti, Adriana (Hrsg.): *Europa Centrală: memorie, paradis, apocalipsă*. Polirom Verlag, Iași, 1998.
- Ungureanu, Cornel, Babeti, Adriana (Hrsg.): *Europa Centrală: nevroze, dileme, utopii*. Polirom Verlag, Iași, 1997.

- Utz, Peter: *Kultivierung der Katastrophe: Literarische Untergangsszenarien aus der Schweiz*. Wilhelm Fink Verlag, Paderborn, 2013.
- Vachtova, Ludmila, Schweizerischen Literaturarchiv (Hrsg.): *Friedrich Dürrenmatt: Die Mansarde*. Diogenes Verlag, Zürich, 1995.
- Weber, Emil: *Friedrich Dürrenmatt und die Frage nach Gott. Zur theologischen Relevanz der frühen Prosa eines merkwürdigen Protestant*. Theologischer Verlag, Zürich, 1980.
- Weber, Roland: *Peter Hacks, Heiner Müller und das antagonistische Drama des Sozialismus*. DeGruyter Verlag, Berlin, Boston, 2015.
- Weber, Ulrich, Schnyder, Peter, Gasser, Peter, Rusterholz, Peter (Hrsg.): *Dramaturgien der Phantasie: Dürrenmatt intertextuell und intermedial*. Wallstein Verlag, Göttingen, 2014.
- Weber, Ulrich: *Friedrich Dürrenmatt. Eine Biographie*. Diogenes Verlag, Zürich, 2020.
- Whitton, Kenneth S.: *Dürrenmatt: Reinterpretation in Retrospect*. Oswald Wolff Books Verlag, New York, Oxford, Munich, 1990.
- Wieghaus, Georg: *Heiner Müller*. C.H. Beck Verlag, München, 1981.
- Wieghaus, Georg: *Zwischen Auftrag und Verrat*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New Zork, Oxford, Wien, 1984.
- Wolfgang Müller-Funk: *Die Kultur und ihre Narrative. Eine Einführung*. 2. überarbeitete und erweiterte Auflage, Springer Verlag, Wien, 2008.
- Wunberg, Gotthart: *Der frühe Hofmannsthal. Schizophrenie als dichterische Struktur*. Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1965.
- Zohn, Harry: *Karl Kraus*. Übersetzung Ilse Goesmann, Anton Hain Verlag, Frankfurt am Main, 1990.
- Zweig Stefan: *Die Welt von Gestern*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1970.

Articole și surse online

Tvardochlib, Mădălina: *Ordnung im Chaos: Die letzten Tage der Menschheit von Karl Kraus*. Hermeneia: Journal of Hermeneutics, Art Theory & Criticism. 2020, Issue 24, p.93-102. <http://hermeneia.ro/wp-content/uploads/2020/05/Hermeneia_24_2020_final.pdf>

Tvardochlib, Mădălina: *Die Verantwortungsproblematik in Bertolt Brechts Leben des Galilei und Friedrich Dürrenmatts Die Physiker* in Journal of Romanian Literary Studies, Issue No: 15/2018, Pages: 618-623

<<http://old.upm.ro/jrls/JRLS-15/Volume-15.pdf>>

Tvardochlib, Mădălina: *Die Sprache als Mittel der Enthüllung: Hypokrisie und Ideologie in Die letzten Tage der Menschheit von Karl Kraus*, Germanistische Beiträge, Volume/Issue: [Volume 45: Issue 1](#), Published online: 01 Feb 2020, Pages: 108–122, DOI:

<<https://doi.org/10.2478/gb-2019-0023>>

Tvardochlib, Mădălina: Die Rolle der Monarchie in Die letzten Tage der Menschheit von Karl Kraus, Journal of Romanian Literary Studies, Issue No: 20/2020, Pages: 760-768.

<<http://old.upm.ro/jrls/JRLS-20/Volume%2020.pdf>>

"SLA-FD-A-Bi Dürrenmatt, Friedrich: Inventar Der Bildwerke, 1926-1990 (Sammlungseinheit)". Helveticarchives.Ch, 2018.

<<https://www.helveticarchives.ch/detail.aspx?ID=251167> Accessed: 18 Sept 2018 15:31 UTC>